

T.C. ESKİŞEHİR TİCARET BORSASI TARAFINDAN DÜZENLENEN

"Covid-19 Sonrası Eskişehir Tahıl Tarımında Öncelikler ve Tercihler Neler Olmalıdır" ve "Yaşamakta Olduğumuz Kuraklığın Eskişehir'de Kışlık Tahıllara Etkileri Konusunda Gözlemler, Olası Sonuçları ve Öneriler" Konulu Online Toplantıların Sonuç Raporu

Korona virüs salgını, toplumun her kesimine başta gıda olmak üzere birçok yaşam faktörünün doğrudan veya dolaylı kaynağı olan tarımın ne kadar önemli olduğunu tekrar hatırlatmıştır. Ülkemiz, bugün için yeterli miktarda gıda maddesi ve ham maddesini ve özellikle de halkın günlük beslenmede kullandığı temel gıda maddelerini yeterince üretebilme potansiyeline, yetersiz kaldığımız tarım ürünlerini de ithal etme olanağına sahiptir, ancak salgının başlamasıyla birlikte tarım ürünleri ihracatında önde gelen ve bizim de bazı yıllar önemli miktarlarda buğday satın aldığımız bazı ülkeler kendi iç taleplerini güvence altına almak için ihracatlarını kısıtlamış veya durdurmuşlardır. Buğday tedarikçisi ülkelere Rusya Federasyonu'nun başka ülkelere satışı sınırlı tutabilmek amacıyla bir ihracat vergisi koyduğu (veya koyacağı) bildirilmektedir. Bu örnek, bazı hallerde alım gücüyle halledilemeyecek durumların olabileceğinin bir işaretidir ve bize başta buğday olmak üzere halkımızın temel gıda maddesi olan ürünleri ve yoğun tüketilen gıda maddelerini kendi olanaklarımızla, kendimize yetecek miktarlarda üretebilmenin, elde edilen ürünlerin de yüksek nitelikte olmasını sağlamanın en öncelikli hedeflerimiz arasında olması gerektiğini göstermiştir. Öncelikli ürünler için oluşturulacak taban fiyatların tatminkâr olmasına dikkat edilmeli, son yıllarda görüldüğü gibi, üreticinin (ekim nöbeti dışında) yoğun bir şekilde başka ürünlere yönelmesinin ya da üretimden kısmen veya tamamen çekilmesinin önüne geçilmelidir. Pandemi nedeniyle dünya genelinde ciddi ekonomik dalgalanmalar yaşanmaktadır. Döviz kurunun yukarı seyri ithalat maliyeti artışlarına, dolayısıyla da iç piyasa fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Tarımın en önemli girdilerinden olan enerji fiyatlarının çok yükselmesinin yanı sıra Çin, Hindistan, Brezilya gibi bazı ülkelerin salgının getirmekte olduğu kısıtlama ve zorluklara karşı önlem olması bakımından, bitkisel ve hayvansal üretimlerini artırmak için gübre ve yem hammaddesine olan taleplerini artırmaları fiyatları yükseltmiş, gübre üretiminde %95, yem hammaddesinde %50 dışa bağımlı olan ülkemizde fiyatların aşırı yükselmesine neden olmuştur. Yaşamakta olduğumuz Covid-19 salgını ve çeşitli şekillerde yıllarca süreceği değerlendirilirken, olumsuz etkileri, dünyaya birçok bakımdan öncelikleri yeniden belirlemenin, gelecek için etkili, uzun vadeli planlamalar yapmanın ve hazırlıklı olmanın mutlak gerekli olduğu kanısını güçlü bir şekilde ortaya koymuştur. Uzun bir süredir yaşamakta olduğumuz iklim değişiklikleri, artık bir iklim krizi haline gelmiş olup, zararlı etkilerini yavaşlatabilmek ve/veya azaltabilmek için yapılması gerekenler konusu, öncelikler listesinde en başlarda gelmelidir. Değişik zamanlarda ve şekillerde sıkça zararlarını gördüğümüz bu durumun ilimizde en yakın örnekleri; 2019/ 2020 üretim yılında birçok yöremizde Mayıs ayının sonuna doğru gelen soğuk-don zararı, Haziran'da bazı yerlerde soğuk, bazı yerlerde çok kuvvetli yağış, bazı yerlerde dolu, Temmuz ve Ağustos aylarında bazı yerlerde yaşanan etkili kuraklıktır ve önemli miktarda ürün kayıplarına neden olmuşlardır. İçinde bulunduğumuz 2020/21 üretim yılının sonbahar ve kış ayları ile ilkbaharın üçte birini geçtiğimiz bu günlere kadar yaşadığımız orta derecede meteorolojik kuraklık ise endişe verici olmuştur. Zaten ülkemiz sürekli kuraklık tehdidi altında olan yarı-kurak bir kuşakta yer almakta olup, Dünya

Meteoroloji Teşkilatı'nın bildirdiğine göre kuraklıktan sık etkilenen 47 ülke arasında yer almaktadır. Kuraklık, olağandışı meteorolojik olaylar içinde en kapsamlı etkiye sahip olanıdır ve çevresel, sosyal, ekonomik olarak önemli zararlar oluşturabilmektedir. 1973, 1989, 2001, 2007, 2014 ve 2018 yıllarında yaşanan kuraklıklardan çeşitli boyutlarda zarar görülmüş, özellikle 1973 ve 1989 kuraklıklarında buğday ve arpada önemli rekolte düşüklükleri yaşanmıştır. İlimizin yer aldığı Orta Anadolu Bölgesi, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile birlikte, sıkça mevsim kuraklıkları görülebilen bir bölgedir.

Pandemi ile birlikte ilimiz tarımda çeşitli şekillerde görülen olumsuz etkiler ve yeni üretim yılında meydana gelebilecek olası değişiklikleri tartışmak için Eskişehir Ticaret Borsası ev sahipliğinde, 23 Ekim, 2020 tarihinde "Covid-19 Sonrası Eskişehir Tahıl Tarımında Öncelikler ve Tercihler Neler Olmalıdır" ve 19 Şubat, 2021 tarihinde "Yaşamakta Olduğumuz Kuraklığın Eskişehir'de Kışlık Tahıllara Etkileri Konusunda Gözlemler, Olası Sonuçları ve Öneriler" başlıklı iki online (Zoom) toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantı tarihine kadar görülenler esas alınarak; ilimizde üretimin bu koşullar altında nasıl ekonomik bir düzeyde sürdürülebileceği, bu üretim yılında yaşananların bir sonraki üretim yılını da etkileyebileceği öngörüsüyle şimdiden bir hazırlık planı, programı yapılabilir mi?, üreticilere hangi önerilerde bulunulabilir gibi konularda fikir alışverişi yapmak, bilgi ve deneyim paylaşımında bulunmak ve çıkarılan sonuçların katılan kuruluşlar aracılığıyla en kısa sürede üreticilere, paydaşlara, ilgililere ulaşmasını sağlamak amacı güden bu toplantılarda, katılan kuruluş (kamu, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları, kooperatifler, dernekler vb.) temsilcilerinin gözlemleri ve önerileri üzerinde görüşülmüş, ayrıca yazılı görüşleri de talep edilmiştir. Toplantılarda katılımcılardan; bildirecekleri görüşlerin, yapılacak tartışmaların ve önerilerinin, Eskişehir ili için ve toplantı davet yazısında bulunan başlık ve alt başlıklar çerçevesinde olması özellikle talep edilmiş, katılımcıların bunların dışındaki istek, temenni, talep, görüş veya genel bilgi aktarımlarına bu raporda yer verilmemiştir (ancak katılımcılardan gelen bilgilendirme, görüş ve değerlendirmeleri içeren yazılar, geldiği şekliyle rapor ekinde verilmektedir). Bu raporda belirtilen hususların gelecek yıllarda da görülebilecek benzer olaylar için önlem alma bakımından fikir verebileceği ümit edilmektedir.

Katılımcılar ortak görüş olarak; Pandemi döneminde, tarım ve gıdanın öneminin daha çok anlaşıldığını, tedarikçi ülkelerin kendi halkının ihtiyacını garanti altına almadan satış yapmadığı hatta bazılarının başta buğday olmak üzere stoklama yaptığı, dolayısıyla satın alacak paraya sahip olmanın yetemeyeceğinin görüldüğünü, bu bakımdan bağımlı olmak yerine çiftçinin yeterince ve planlı bir şekilde desteklenerek ihtiyaç olan ürünlerde kendimize yeter bir üretimin yapılmasının önemini vurgulamış ve çiftçiyi desteklemenin aslında hepimize verilen bir destek olduğunun anlaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Geçtiğimiz bazı yıllarda yağışlar normallere göre daha fazla ve/veya yağış dağılımı bitkilerin sudan en iyi yararlanabilecekleri şekilde gelmiştir. Kimi üreticiler aslında sulu koşullar için geliştirilmiş buğday ve/veya arpa çeşitlerini, kuru koşullarda ekmiş ve iyi verim almıştır. Bunu görenlerin bir kısmı da aynı uygulamayı yapmış, ancak bir-iki istisnası dışında bu çeşitlerin uğradıkları ciddi verim kaybı nedeniyle, bunlardan vazgeçmişlerdir. Hala ekilenler varsa bunların kuraklıktan göreceği zarar daha fazla olabilecektir. Az da olsa bazı üreticilerin yazlık

karakterli çeşitleri (kıyı bölgeleri, G. Doğu Anadolu ve Marmara bölgesi gibi yerler için ıslah edilmiş) ektiği görülmektedir. Bunlar, mikro iklim (mikro klima) alanlarında ekilmediyse, ilimiz kış soğuklarından, kuru koşullarda üretime alınmış olanlar varsa kuraklıktan da ciddi zarar görmeleri büyük bir olasılıktır. Orta Anadolu'da sadece yağışlara bağlı olarak, diğer bir deyişle kuru koşullarda yapılan üretimler için araştırma kuruluşlarımızca geliştirilip (ıslah edilip) ekilmesi tavsiye edilen kışlık tahıl çeşitleri, ilimizde de sıkça görülen kuraklıklara daha fazla "toleransa" sahiptir ve böylece daha az verim kaybına uğramaktadırlar. "Kuraklığa dayanıklılık yoktur, sadece çeşide göre değişen derecelerde tolerans yani o koşullarda yaşamını sürdürme ve ürün verebilme gücüne sahip olma vardır" Ancak kuraklıkla başa çıkma tek başına çeşidin tolerans gücü ile de olamamakta, çeşidin ekildiği toprağın özellikleri, hava sıcaklık seviyeleri, süresi, buharlaşma miktarı, sıcak rüzgâr esintileri, yetiştirme faaliyetleri vb. daha birçok diğer faktör tek-teke veya bir arada kuraklığın vereceği zararın boyutlarını etkilemektedir. Kuru koşullar için ıslah edilmiş ve kışa dayanıklılığı iyi olan tahıl çeşitleri, kök sistemlerinin daha iyi gelişmesine bağlı olarak genellikle kuraklığa daha çok tolerans gösterebilmektedir. İlimizde kuru koşullarda kışlık olarak ekilen tahıllarda, sonbaharın Ekim ayında alınan, çimlenme ve çıkış için yeterli bir yağış ve uygun toprak sıcaklığıyla birlikte çıkışlar görülmeye başlamış, ancak sıcak ve kurak geçen Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları nedeniyle çok kuru bir toprağa yapılmış olan ekilişlerin bir kısmında çıkış yetersiz kalmış bir kısmında ise gecikmiştir. Kasım ve hatta Aralık başlangıcında yapılan ekimlerdeki çıkışlar ise çok büyük ölçüde Şubat ve Mart aylarına kalmıştır. Ekilişlerin bazılarında alatav, bazılarında sarı kıvrım görülürken, çıkışını geç yapabilmemiş ve kardeşlenme devresine ulaşamamış, tek sürgün veya iki kardeş olarak kalmış bitkilerde kar örtüsü yokluğuna da bağlı olarak soğuk-don etkileri gözlenmiştir. Bu yılın geri kalan bahar mevsimi boyunca ve Haziran başında toplamı yüksek, aylara hatta haftalara dağılımı iyi ve çoğu toprağa sızan (yüzey akışı ile akıp gitmeyen), yağışlar olmazsa ve gübreleme uygulaması, doğru çeşit gübreler ile, doğru zamanlarda ve bölünerek yapılmazsa potansiyel verime ulaşamayacaktır. Kuraklığın bir süre daha devam etmesi durumunda geç çıkan bitkiler, vejetatif gelişmelerini normal şekilde tamamlama imkanı bulamadan generatif döneme geçmek zorunda kalırlarsa (bugüne kadar ki verilerle bu endişe vardır) bunlarda verim ve alınan üründe kalite kayıpları görülmesi kaçınılmaz olabilecek, özellikle zayıf gelişme gösteren bitkilerde olası bir hastalık ve/veya zararlı etkisi bunlarda daha büyük kayıplara neden olabilecektir. Bu öngörülere karşın, iklim değişiklikleri nedeniyle bazı yıllarda ilimizde yağışların daha geç fakat yeterince iyi bir miktarda ve/veya iyi bir zamanda geldiğinin de görülmesi ümit verici olmaktadır.

Bilgi veren, görüş bildiren, yorumda bulunan bazı katılımcıların ayrı ayrı ifadeleri şöyledir:

1. Eskişehir'de 20 Ekim, 2020 de alınan yağışla, o tarihe kadar olan ekilişlerde çıkışlar tamamlanmış, buna karşılık Kasım sonu ve Aralık ayında pancar ve mısır sonrası yapılan ekimlerde sıcaklıkların düşmesi nedeniyle %10-15 civarında bir kısımda çıkış olmamıştır, Mart ayı içerisinde çıkışların tamamlanması beklenmektedir. Arpa ve buğday tarlalarında çok az kış zararı görülmüştür, Mart sonu ve Nisan ayında yağışlarda olabilecek muhtemel azalma kuraklık şiddetinin artması üzerine ciddi bir etki yapabilecektir.

2. Güzlük tahıl ekilişlerinde, sonbaharda yetersiz ve düzensiz yağışlar nedeniyle bitki çıkışları tamamlanamamış, tarlalarda yer yer boşluklar görülmüş, ancak Aralık ayı sonu ve Ocak ayı başındaki yağışlarla birlikte, bu süre önemli bir kayıp yaşanmadan geçirilmiştir. Ocak ayı sonunda yaşanan ve -25°C'ye kadar düşen hava sıcaklığından ilimiz genelinde herhangi bir zarar tespit edilmemiş olup, meteorolojik bir kuraklığın yaşanmadığından, ilkbahar aylarında yeterli yağış olması durumunda rekoltenin normal seviyelerde olması beklenmektedir.
3. Ocak ayı sonu itibarıyla yağış açığımız kapanmamış olmasına rağmen, ilkbahar yağışlarının yeterli olması durumunda rekoltenin normal seviyelerde olması beklenmektedir.
4. Güzlük tahıl ekilişlerinde yağış yetersizliği nedeniyle çıkışlar istenen düzeyde olmamış, ancak sıkıntı yaşanan yerlerde, ekilmiş tohumlar büyük ölçüde çimlenme özelliğini kaybetmediklerinden, toprağın ısınmasıyla birlikte çıkışlar sürmektedir ve önemli bir verim kaybı beklenmemektedir.

Eskişehir genelinde son yıllarda sulanır alanlarda özellikle buğday ekilişlerinde azalma, buna karşın mısır ekim alanlarında hızlı bir artış görülmektedir. Arka arkaya, aynı tarlaya, birkaç yıl mısır ekildiği de görülmektedir. Suya en fazla yağışların çok azaldığı veya hiç olmadığı, sıcaklığın çok arttığı, kuraklıkların da yaşanabildiği aylarda ihtiyaç gösteren mısır için, üreticisine ve yerine göre 8-14 arasında değişen sayıda sulama yapıldığı bilinmektedir. Bir kısım üreticiler yüksek verim yarışı yapmakta, harcadığı paradan ve net kazancından çok, elde edeceği tonajı önemsemektedir. Üreticilerin büyük çoğunluğu "salma (vahşi) sulamayı" tercih etmekte, damla sulama sistemine sahip olsa da salma sulama yapmayı sürdüren çok sayıda üretici olduğu bilinmektedir. Damla sulama sistemini kurduğu halde sulamayı aralıksız 20-30 saat sürdürerek, sistemin borularını adeta salma sulama için su nakil sistemi gibi kullananlar da olmaktadır. Bazı üreticiler tarımsal faaliyetlerini tek başına yürüttüğünü, işlerin en çok sıkıştığı zamanda ürünlerini sulamak gerektiğinde, işe yetişemedikleri için salma sulamayı tercih ettiklerini ileri sürmektedirler. Bazıları ise tek başına damla sulama sistemini kurmak ve toplamakta çok zorluk çektiklerini, o dönemde yardım edecek kimse bulamadıklarını, bulabildiklerinin ise talep ettiği ücretin yüksek olduğunu ve karşılayamadıklarını ifade etmektedirler. Geçmişte aşırıya kaçan sulamalar, gübrelemeler gibi uygulamaların zararını, ülkemizin çok verimli bazı ovalarını neredeyse çoraklaşmayla karşı karşıya kalarak, gördük. İlimiz için özellikle son birkaç yıldan bu yana; su kaynaklarımızda azalmalar olduğu, aşırı sulamanın getireceği olumsuzlukların hatta tehlikelerin, çözümü ve/veya geriye döndürülmesi çok zor sonuçları olabileceği, zararını hepimizin fakat öncelikle ve daha çok üreticinin çekeceği konusu sürekli gündeme getirilmekte, açıklamalarda ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

Bilgi veren, görüş bildiren, yorumda bulunan bazı katılımcıların ayrı ayrı ifadeleri şöyledir:

1. Sulanan alanlarda, sulama sezonunun başlarına denk gelen hububat sulamalarında su tedariki açısından çiftçilerimizin çok sorun yaşamayacakları öngörülebilir. Ancak şekerpancarı, mısır, kuru soğan gibi yaz aylarında sulanan ürünlerde su kaynaklarının yeterliliği ve sürdürülebilirliği endişe vericidir. Geçen yıl, bu yıla nispetle daha iyi seyreden bir yağış durumunda bile çiftçilerimizin bir kısmı mağduriyet yaşamıştır. Bu yıl yağış azalması böyle devam ederse bu durum çok daha fazla çiftçiyi etkileyecektir. Kısa vadede;

münavebe sisteminin belirlenmesi ve çiftçilerin buna uymasının sağlanması, su tasarrufu sağlayan basınçlı sulama sistemlerinin (özellikle damla sulama) yaygınlaştırılması, çiftçilerin bu sistemlerin kullanımı konusunda eğitilmesi, alınacak en önemli tedbirlerdir. Tarım ve Orman Bakanlığının destekleme politikalarının da çiftçilerin bu tedbirlere uymalarını teşvik edici hatta zorlayıcı şekilde düzenlenmesi gerekir. Bölgemizde pancara alternatif olacağına buğdaya alternatif olan mısır ekim alanları münavebe sistemi içerisinde sınırlandırılmalı, ılıman iklim tahıllarının münavebeye girmesi teşvik edilmelidir. Yine münavebede Baklagil bitkilerine yer verilmesi sürdürülebilirlik açısından son derece önemlidir. Uzun vadede; kuraklığa dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, çevre dostu sürdürülebilir tarım uygulamalarının (Organik Tarım, İyi Tarım Uygulamaları vs) çiftçilere benimsetilmesi son derece önemlidir.

2. Kotası olmayan mısır ekilişleri, ilimizde hızlı bir artış göstermiştir. 2015 yılı ekilişleri ile kıyaslandığında, 2020'deki ekilişlerin %938 civarında arttığı ve 270 bin dekarı tanesi için, geri kalanı büyük ölçüde silajlık olmak üzere ekilen mısırın toplam olarak 315-320 bin dekarı bulunduğu saptanmıştır. Bu artışla birlikte 2019 ve 2020 üretimlerinde sulama sorunları yaşanmaya başlamıştır. Yağışların azalmasına bağlı olarak sulama suyu kaynağı olan nehirlerimizdeki su miktarının düşmesi, sulama sıkıntılarının başlıca nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Göletlerden sulama yapılan alanlarda da durum çok farklı gözükmemektedir. Hızla artan derin kuyularda da suya ulaşmak için daha derin sondajlar yapılmaktadır. Kuraklık riski nedeniyle ilimizin de bulunduğu bazı alanlarda mısır ekilişlerinde salma sulama yapılan alanlar destekleme dışında kalacaklardır. Bakanlığımızca damla ve yağmurlama projeleri desteği devam etmektedir. Üst üste ekildiği de görülen mısırdaki zamanla hastalık ve zararlıların artışı nedeniyle verim kayıpları da görülebilecektir.
3. Projesi olmayan damla sulama sistemleri doğru kullanılmıyor. Damla sulama adeta yüzey sulaması şekline döndü. Çiftçilerimiz sistemlerinin başında durmuyor, su israfı çok oluyor. Çiftçi damla sistemini sıra arasına su vermede kullanıyor, sıra üzerinde kök bölgesi suyu alınca su verme kesilmesi gerekirken, akıtmaya devam ediyor.
4. Göletlerde yeterli su seviyesi bulunmamaktadır. Yer altı sularında geçmiş yıllara göre önemli düşüş görülmekte olup, kullanılan kuyuların suları 150 metre derine inmiştir. Yazlık ekilişlerde daha az su isteyen ürünler ve bunların erkenci çeşitleri tercih edilmelidir. Vahşi sulamadan kesinlikle vazgeçilmeli, damla sulama sistemi yaygınlaştırılmalıdır.
5. Çiftçiye sifıra yakın bir faizle damla veya yağmurlama sistemi edinme desteği verilmeli, damla sulama yapanlara ayrıca pirim de verilmelidir. Çiftçiye daha iyi destekleme yapılır ve ürüne daha yüksek fiyat verilirse mısır yerine ayçiçeği ekeriz, çünkü mısırdaki üretim maliyeti yüksektir ve bir tarlada üçüncü yıldan sonra kazanç düşüyor.
6. Kırmızı et tercihinde halkımızın önceliği büyük baş hayvandır. Büyük baş hayvanların beslenmesinde yem ihtiyacını gidermede mısır önemli bir girdi olduğundan son yıllarda mısır ekilişleri artmaktadır.
7. Çiftçi daha fazla kazanç getiren ürün yetiştirmek istiyor, ancak bu ürünler çok su istiyor. Artık suya göre ürün deseni çıkarılmalı, az su tüketen ürünler tercih edilmelidir. İklim

değişikliğine bağlı olarak Eylül ayının da Ağustos gibi sıcak geçeceği tahminleri var. Hububatın bir kısmının yerini sebze almaktadır.

İster kuru ister sulanır alanlarda yapılsın üretimin yapılacağı toprağın verim gücü, alınacak ürünün miktarını ve ürün kalitesini en çok etkileyecek unsurlardan biridir. Toprak; kendi yapısı, özellikleri, konumu, hangi iklim koşulları altında bulunduğu gibi etmenler yanında onu kullananların onun üzerinde yürüttükleri üretim faaliyetleri ile gücünü muhafaza etmesi ve mümkünse artırabilmesi için yaptıkları uygulananlardan çok etkilenir. Üretimde hem toprağın gücünü korumak ve ondan yüksek miktar ve kalitede ürün almak, hem mono kültür tarımın getireceği zarar veya olumsuz etkilerden korunmak için doğru seçilmiş ve doğru sıra ile ekilecek ürünlerle ekim nöbeti yapmak çok faydalı olduğu bilinen bir uygulamadır.

Bilgi veren, görüş bildiren, yorumda bulunan bazı katılımcıların ayrı ayrı ifadeleri şöyledir:

1. Eskişehir için kuru şartlarda, ikili münavebede buğday-yaş ot fiğ. Üçlü münavebede nadas (sabit)-buğday (sabit)-değişken ürün (fiğ, aspir, nohut, mercimek, kimyon, çörekotu). Sulu şartlarda, üçlü münavebede buğday (sabit)-şekerpancarı (sabit)-değişken ürün (yağlık ayçiçeği, tane mısır, silaj mısır, çitlemelik çekirdek, soğan, patates). Taban tarlalara değişken soğan, patates, tane mısır. Kır tarlalara yağlık ayçiçeği, silaj mısır, arpa tavsiye edilebilir.
2. Sürdürülebilir ve kazançlı bir tarımın önkoşulu iyi bir ekim nöbeti uygulamaktır. Toprak verimliliği, organik madde düzeyi ve toprak yapısının korunması için iyi planlanmış bir ekim nöbetine ihtiyaç vardır. Kuru tarım alanlarda hububat-nadas veya hububat-çapa veya yem bitkileri-nadas ekim nöbeti uygulanmalıdır. Hububat-çapa veya yem bitkileri ekim nöbeti uygulanacaksa erken hasat edilen Macar fiği ve yem bezelyesi gibi yeşil yem bitkileri tercih edilmelidir. Sulu koşullarda münavebede mutlaka tahıllar yer almalı, daha az su isteyen bezelye, soya, soğan gibi ürünler tercih edilmelidir.
3. Mısır ekim alanları bir münavebe sistemi içinde sınırlandırılmalı, tahılların sistem içinde yer alması teşvik edilmeli, münavebede baklagillerin olması sürdürülebilirlik açısından son derece önemlidir.
4. Üst üste mısır ekildiğinde hastalık ve zararlılar artar, münavebe yapıp, kaliteli buğday çeşitleri üretilirse çiftçi daha çok kazanç sağlar.

Toplantılara ev sahipliği yapan Eskişehir Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı, TOBB Yönetim Kurulu Üyesi Sayın Ömer Zeydan, kapanış konuşmasında özetle; mısır, ayçiçeği, yem bitkileri vb. yeteri kadar üretemediğimiz, ihtiyacımızı ithalatla karşılamak zorunda kaldığımız ürünler, üretimlerinde çok ciddi miktarda su isteseler de üretip, ithalattan kurtulmalıyız. Mısır üretimi su konusunda endişe yaratmaktadır, ancak ekimini kısıtlamaya gitmek ekonomik olarak da siyaseten de pek tercih edilebilecek bir yol olmayabilir. Buna karşılık hem mısırla münavebeye alınacak ürüne hem de mısırı ekmeyeceği topraklara ayrı ayrı bir destek verilmesi bir çözüm olabilir demiştir. **Prof. Dr. Engin Kınacı**